

ARXIU FOTOGRÀFIC DELS MUSEUS DE L'AJUNTAMENT DE BARCELONA

Rafel Torroella

Història

L'Arxiu fotogràfic dels Museus és el resultat de la preocupació que han mostrat els museus municipals des dels seus inicis per mantenir documentades amb imatges les seves peces i activitats.

Com comenta l'arxiver de 1937, *la Junta de Museus de Barcelona es va preocupar, des del primer moment, de disposar d'una bona col·lecció de fotografies dels objectes de les seves col·leccions i, per extensió, dels que no hi pertanyen; dels monuments històrics i artístics, principalment del nostre país* (BMAB 1937, núm. 68, p. 25).

Es podria dir, però, que l'Arxiu neix realment a partir de 1931, quan es crea la Secretaria Tècnica de Museus i s'inicia l'inventari de l'heterodox conjunt dels fons existent als museus. A més, aquest procés seguia l'iniciat amb les peces de l'exposició *El Arte en España* celebrada amb l'Exposició Universal de 1929, i que quedà a l'Arxiu amb un volum d'uns 15.000 negatius. Es reuniren alhora fons fotogràfics diversos i, sense tenir present l'antiguitat, els conjunts ni els formats, s'enumeraren i ordenaren correlativament els negatius en arxivadors metàl·lics que l'any 1937 estaven instal·lats al Poble Espanyol de Montjuïc. Anomenat Arxiu de Clixés fotogràfics, aquest centre feia un seguiment fotogràfic de les peces dels museus i s'encarregava de mantenir ordenat el seu fons.

Com molts museus de la ciutat, l'AFM ha tingut diversos emplaçaments. Va ocupar, després de 1929, unes dependències al Poble Espanyol d'on va marxar cap a l'edifici del Museu de la Ciutadella. Cap els anys 70 va ubicar-se al Palau de la Virreina i, cap als 80 fou traslladat a la Casa de la Caritat. La present dècada s'inicia amb una nova proposta de trasllat, obligatori per l'enderroc de l'edifici on s'ubica.

Tot aquest vaivé ha tingut conseqüències negatives per a l'Arxiu i el seu fons: ha provocat lentament la pèrdua d'informació, desperfectes en el fons i desmembració de col·leccions, i desprestigi pel centre en no poder-se ocupar de la tasca per la qual havia estat inicialment pensat.

Fons

L'Arxiu fotogràfic de Museus té un fons d'un volum i qualitat considerable, resultat de la llarga trajectòria que du al darrera. El seu volum s'acosta als 300.000 documents, entre diapositives, negatius i positius.

Els materials fotogràfics que conté abracen també tot el transcurs dels anys i la pròpia evolució del món fotogràfic: trobem negatius de format fins a 24x30 cm de vidre o d'acetat, negatius i diapositives estereoscòpiques de formats 4,5x11 cm, diapositives de vidre 7x7 cm, diapositives actuals en color de 9x12 cm, 6x6 cm o 24x36mm. Quant a papers, hi ha gran diversitat de material, des de les típiques *cartes de visita* fins a papers albuminats, cyanotípies...

El conjunt de negatius i positius que forma el fons de l'Arxiu pot dividir-se en unes grans col·leccions, malgrat que temàticament sigui força unitari:

- *Fons fotogràfic de l'exposició. El arte en España*, celebrada a Barcelona amb motiu de l'Exposició Universal de 1929. Es tracta d'un fons ampli i coherent, amb imatges de totes les peces que figuraren en l'exposició, així com vistes de les sales. Reuneix objectes de totes les disciplines artístiques i d'arreu d'Espanya, tant de col·leccions privades com museogràfiques. Aquests negatius presenten una doble numeració, amb el número del catàleg de l'exposició i el de registre de l'arxiu, cosa que fa fàcil la documentació si se segueixen els catàlegs que per a l'ocasió s'editaren. El seu volum s'acosta als 15.000 negatius ja que, si bé no hi anaren tantes peces a l'exposi-

ció, es feren múltiples fotografies d'elles per tal de procedir a una classificació iconogràfica. Així trobem objectes simples amb un sol negatiu i altres més complexos que en poden tenir fins a 10. Tots els negatius són plaques de vidre de format 18x24 cm.

- *Fons de peces dels museus*: seguint la tasca endegada arran de l'exposició de 1929, la Junta de Museus va considerar adient anar fotografiant tots els objectes que s'incorporaven a les seves col·leccions. Així va aconseguir un fons força voluminós on es troben obres dels actuals Museus de Ceràmica, Tèxtil, d'Art Modern, Picasso, etc. Els negatius són plaques de vidre i cel·loide de tamany 18x24, 13x18, 10x15, 9x12. La numeració que presenten és també doble, mostrant el número de registre de l'arxiu i el d'inventari del museu corresponent. Malauradament, molts negatius no presenten aquesta darrera informació, la qual cosa dificulta la seva documentació. El seu estat físic és molt divers: com en el fons abans esmentat, la fragilitat de les plaques de vidre ha notat el pas del temps, i hi ha plaques trencades, ratllades, amb emulsions i la gelatina esquerpada... Malgrat tot, podem comptar un 80% del fons en bones condicions i apte per ser usat.

- *Fons de crònica de la vida dels museus*: aquest fons fa referència a la vida dels museus, i abasta els canvis d'ubicació dels museus i col·leccions, les exposicions que s'hi han fet, vistes de les instal·lacions i tallers, personatges que s'hi han relacionat... És un conjunt força interessant per reconstruir la vida dels museus des dels seus inicis. El fons no està agrupat físicament, i la seva localització respon en certa manera a l'atzar. S'està procedint a la seva localització i documentació per tal de fer-lo més consultable.

Val a dir que tant les fotografies d'aquest grup com les de l'anterior servien per il·lustrar els Butlletins dels Museus d'Art de Barcelona, editats entre 1930-1937. Aquesta revista té gran importància a l'hora d'identificar molts clixés identificats amb les lletres FM (Fora Museus), ja que moltes vegades eren objectes de col·leccions privades que apareixien en aquesta revista com a articles concrets.

- *Fons del fotògraf Francesc Serra*. Fons d'importància documental i numèrica, el seu volum de 50.000 negatius respon bàsicament al món artístic de la Barcelona del moment. Fotògraf especialitzat en obres d'art, treballà intensament al servei de galeristes, artistes, antiquaris, col·leccionistes i realitzant reportatges vinculats al món de l'art. El fons s'ha anat positivant i ordenant per autors, adjuntant al positiu la informació que el propi fotògraf escrivia en els sobres on guardava els negatius. Aquests són plaques de vidre i cel·loide (hi ha abundants nitrocel·luloses) de format 18x24, 13x18 i 9x12 cm, amb una numeració correlativa i independent a cada format.

- *Fons del fotògraf Vidal i Ventosa*: fou durant un temps fotògraf en plantilla de l'Arxiu, al qual donà el seu fons. Són imatges d'obres d'art, però també de paisatges, personatges... Aquesta part del fons encara no està documentada ni sistemàticament enregistrada. S'està realitzant un inventari del conjunt de la col·lecció, rescatant molts dels negatius entre el fons general on estan intercalats.

- *Fons del fotògraf Esteve Puig i Pasqual*: aportació del Museu d'Història de la Ciutat, al qual li fou donat per la vídua del personatge. És un important conjunt de negatius i diapositives de vidre estereoscòpiques amb vistes de Barcelona i de ciutats i pobles de Catalunya i l'Estat espanyol anteriors a 1930.

- *Fons d'arquitectura (fons Martín)*: conjunt provinent de l'Editorial Martín, compost per negatius estereoscòpics amb vistes de ciutats i pobles de Catalunya i l'Estat espanyol.

En darrer lloc cal consignar la permanent incorporació de fons degut a la tasca de Servei fotogràfic que el centre fa per als museus. Aquest fons, fet amb suports actuals i formats 9x12, 6x6 i pas universal, en blanc i negre i color, s'ocupa també d'obres d'art i d'aspectes de la vida dels museus.

L'estat del fons és, en general, bo. Cal dir, però, que la gran quantitat de plaques de vidre de diversos formats i la poca atenció en l'àmbit de conservació que han tingut fa que, malgrat ser positivables en la majoria, estiguin brutes i presentin ratllades, mirall dicroic a les vores, taques de fongs, etc. D'altra banda, hi ha una important quantitat de plaques de nitrat de cel·lulosa que s'han malmès per les seves pròpies emanacions degudes a un mal emmagatzematge, contaminant els altres nitrats que tenien al costat.

Per resoldre aquesta situació i evitar els futurs desperfectes, s'ha realitzat una recerca dels materials idonis en sobres i caps de pH neutre, així com altres materials de conservació. En el primer cas s'ha optat per uns sobres francesos amb solapa on escriure la informació, i caps de cartró neutre. Els negatius es guarden en arxivadors metàl·lics esmaltats, en posició vertical recolzant-se sobre la base més llarga. Els calaixos han de presentar una compartimentació interior per tal d'evitar una pressió excessiva entre els negatius, que provoca en desperfectes irremediables, sovint amb trencament, dels darrers de la filera.

Ensenms, i amb la intenció de duplicar els negatius antics i guardar-los definitivament, s'han fet proves amb diverses pel·lícules trobant un bon resultat en la KODAK B/W Professional Duplicating Film SO-339, de duplicat directe, en plaques de 4x5 polzades (mida americana) revelada amb DK-50. D'aquesta manera s'homogeneïza el format dels negatius de treball en una mida de qualitat i manejable sense necessitat d'una maquinària excessivament cara i voluminosa.

Documentació

El 1937 un article publicat al Boletín de los Museos de Arte de Barcelona (BMAB 1937, vol. VII, núm 68) explicava el sistema de documentació que seguien les fitxes del Archivo de Clichés Fotográficos, diferenciant els següents apartats:

- 1- la fotografia de l'objecte; és a dir, un positiu
- 2- núm. d'inventari de museu de l'objecte fotografiat
- 3- núm. de registre del clixé al qual correspon la prova enganxada a la fitxa, i aquells relacionats (vistes de detall, etc...).

Aquestes fitxes s'agrupaven al fitxer per matèries, dins d'aquestes per èpoques i dins les èpoques, per número d'inventari general. Els museus referenciaven, alhora, el número de negatiu en la fitxa descriptiva de la peça.

La numeració del clixé indicava el format, a més de la localització topogràfica dins l'arxiu (ja que era correlativa): per això usava unes cometes. Malgrat la simplicitat de la informació, i sabent que era només d'ús intern pels museus, el sistema funcionava.

El tractament documental del fons, que consistia en aquesta informació descrita ara, no ha arribat íntegrament als nostres dies. Malauradament, s'ha anat disseminant i obviant fins arribar al punt de referenciar només els negatius amb un número de positiu i una classificació per a museus molt poc fidel. Els llibres de registre van deixar de tenir una funció de control de la informació per ser només un control del material que entrava a l'Arxiu.

A més, les distintes col·leccions que van anar afegint-se al fons d'imatges tenien sistemes de descripció distints, o simplement no en tenien: això implicava diversos llibres de registre, fitxes amb una estructuració diferent del contingut, fotografies sense cap documentació...

Amb aquest panorama, l'any 1988 es va plantejar l'inici d'un procés de documentació que corregués paral·lel a la informatització d'aquesta. Seguint experiències d'altres arxius i museus, es dissenyà una fitxa informàtica que recollís tant l'apartat de descripció física dels materials foto-

gràfics com la descripció dels continguts de la imatge, i es procedí a cercar un programa que permetés aplicar aquesta fitxa de manera planera. Coincidint amb les necessitats d'un altre banc d'imatges municipal, aquest projecte informàtic anà prenent forma amb el nom de BIMA.

La fitxa d'informació s'estructura en quatre parts:

Signatura: correspon al número d'entrada que tenia el negatiu, i que coincideix amb la signatura topogràfica en estar ordenat el fons per numeració correlativa. En cas que sigui d'alguna col·lecció de fotògraf, davant el número hi van unes lletres que l'identifiquen (ex: S-1234, V-2213).

Identificació física del document: es descriu el tipus de document (negatiu, positiu, diapositiva) i el tipus de suport (rígid, de vidre, de metall, o flexible, nitrocel·lulosa o acetat), el format, el tipus d'emulsió (color o b/n, es pot arribar a descriure el nom de l'emulsió —TMX 100 o TX—), l'estat de conservació (és un camp descriptiu, on indicar també les peculiaritats com màscares, retocs, restauracions efectuades, la darrera neteja...), l'autor i la data de la fotografia, i si la imatge que presenta és vertical o horitzontal.

Identificació de la imatge: en aquesta part de la fitxa es passa a descriure el contingut del document, seguint una estructura similar a l'emprada pels museus per descriure les seves peces (autor, títol, tècnica, mides, núm. inventari) i ajudat per camps de descripció lliure que permeten recuperar paraula per paraula.

Hi ha, també, uns camps de rúbrica i descriptors de matèries. Dins aquest apartat trobem la localització de l'objecte representat i la col·lecció del museu a la qual pertany.

Crèdits: finalment trobem una secció on consta la situació legal de la imatge (si pot o no ser cedida i/o reproduïda o només visualitzada, si és propietat d'un o altre centre...).

Aquesta aplicació es troba encara en fase experimental, però amb la seva pràctica s'han anat desvetllant un conjunt d'interrogants de laboriosa resolució. Els més importants responen a l'ús d'un llenguatge estructurat per resoldre els camps de rúbriques i descriptors de matèries, permetent que aquestes jerarquitzacions siguin suficientment àmplies i específiques alhora per ser usades per més d'un arxiu d'imatges. Es va estudiar l'aplicació del Thesaurus Garnier, ja que per la seva especificitat iconogràfica sembla adient, però la presència del camp de descripció lliure en la fitxa, recuperable paraula per paraula, féu veure que un control de vocabulari podria facilitar la tasca de descripció.

La documentació de l'Arxiu també implica la localització i consulta de les fotografies. Per a aquesta tasca, els negatius es positivaven en format 9x12, per a consulta, i format 18x14, per a arxiu. Antigament, les primeres còpies s'ordenaven classificades segons el museu al qual pertanyien les peces fotografiades. S'ha procedit a reelaborar els arxivadors de consulta, col·locant les fotografies en arxivadors metàl·lics seguint una variació de la classificació temàtica proposada per Alberch-Freixas-Massanas a *L'arxiu d'imatges. Propostes de classificació i conservació* (Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1988). Així, s'està realitzant una classificació en l'àmbit Topografia, que contindrà fotografies de carrers, cases, edificis varis, plànols..., i en l'apartat Iconografia, que recollirà fotografies de personatges per ordre alfabètic. L'apartat de Temes Generals s'està estudiant, degut a què el 70% del fons hauria d'entrar en els classificadors de Belles Arts. Per aquesta raó, es conserva un temàtic d'autors, on apareixen els artistes per ordre alfabètic, i els arxivadors de museus que ja existien abans.

Per tal d'ordenar i controlar el volum positivat, s'ha confeccionat un fitxer amb positius antics seguint la numeració correlativa de registre.

Difusió

L'Arxiu havia anat caient en un progressiu abandonament i era infrautilitzat, tant pel públic en general com pels propis museus en el seu vessant de servei fotogràfic. Per aquesta raó es va considerar convenient intentar emprendre la seva difusió a partir de la realització d'un tríptic explicatiu del fons i funcions de l'Arxiu i la difusió dels fons mitjançant exposicions i articles a revistes.

Del tríptic s'ha fet un projecte que està essent revisat i es preveu la seva realització definitiva a inicis de 1991. En l'apartat de divulgació del contingut de l'Arxiu, es publicà l'article «La fotografia com a eina d'estudis: Enric Monserdà i Vidal», sobre un conjunt de negatius que formaven part del fons amagat (Revista de Catalunya, núm. 35, novembre 1989).

En l'apartat d'exposició del fons, la Casa Golferics, cedida pel Districte de l'Eixample de Barcelona, fou marc de la mostra intitulada *IMATGES del fons de l'Arxiu Fotogràfic de Museus* del 27 de març al 19 d'abril de 1990. El contingut eren fotografies sobre el naixement dels museus a partir de l'aprofitament del Palau de Belles Arts de Barcelona com a seu de les col·leccions municipals, d'una banda, i fotografies de models d'un pintor.

Es col·laborà en la mostra *Vallès Oriental: Primeres imatges* cedint alguna fotografia del fons que feia referència a la temàtica en concret, (26 abril a 16 de juny de 1990, Centre Cultural de la «Caixa», Granollers. Dins la Primavera Fotogràfica 1990).

Finalment, hi ha prevista la realització al Palau de la Virreina de l'exposició *L'artista al seu taller: fotografies de Francesc Serra i Dimas*, coorganitzada amb Olimpíada cultural S.A. i que realitza en certa manera un contrapunt amb la gran exposició de modernisme que s'ha de realitzar al Museu d'Art Modern de Barcelona, mostrant fotografies dels artífexs de moltes de les obres que formen part d'aquella altra exposició (octubre-desembre 1990).

El públic que pot tenir interès en el material que es troba a l'arxiu és, a hores d'ara, un públic majoritàriament format per estudiosos de l'art. Però el material fotogràfic que guarda aquest i altres arxius fotogràfics és subjecte també d'interès per a estudiosos de la història de la fotografia. L'arxiu ha iniciat la seva difusió tenint en compte ambdós aspectes: en la primera exposició es mostraven positius antics de les fotografies de la història dels museus, positius potser de més difícil lectura que altres fets de nou, però que, en canvi, aportaven una altra aproximació al tema. A més, la segona part de l'exposició eren imatges recuperades pel seu valor de testimoni del quefer d'un artista, però també pel seu valor intrínsec com a imatge fotogràfica. A l'exposició de Granollers se cedí una fotografia o positiu antic, mentre a la tercera s'ha encarregat la tasca de reproducció a un especialista en tiratge de fotografies antigues alhora que es contribueix a la valoració de la feina feta per un fotògraf.

Per tal de poder adequar els fons antics a aquesta nova visió s'han de tractar els positius com a peces d'arxiu i no de consulta, evitant la seva excessiva manipulació i la inscripció de documentació tant al seu dors com, evidentment, a la cara. Suscitar l'interès dels fotògrafs i historiadors de la fotografia implica recuperar el vessant físic dels documents i intentar conservar la identitat dels fotògrafs. L'Arxiu vol, d'aquesta manera, apostar per l'interès històric de la fotografia com a tècnica i mitjà d'expressió.

L'Arxiu Fotogràfic de Museus torna a agafar part de la vitalitat que tingué, amb la intenció de completar la seva plantilla tant amb documentalistes com fotògrafs, per tal de servir com a realitzador de fotografies per als museus municipals i oferir-se com ajuda als investigadors de l'art. La ingent tasca que representa l'ordenació del fons de cara a la seva eficaç explotació i que es veu massa sovint trencada per les necessitats de realització de fotografies noves, la clarificació final de la fitxa informàtica i la compilació dels fons fotogràfics antics dispersos encara pels museus,

juntament amb l'adequació dels locals per a la conservació dels materials fotogràfics són els primers objectius que s'han d'assolir per tal de retrobar el lloc en l'entramat de serveis i museus municipals i establir la identitat pròpia d'aquest centre que, a entrebancs, ha anat treballant durant més de mig segle.